

INTERESO PROBLEMA CIVILINIO PROCESO TEISĖJE

Egidijus Krivka *

*Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Civilinio proceso katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas 271 4593
Elektroninis paštas ekrivka@mruni.eu*

Pateikta 2007 m. vasario 26 d., parengta spausdinti 2007 m. gegužės 4 d.

Santrauka. Straipsnyje atliekama intereso sampratą aiškinančių mokslinių teorijų analizė ir daroma išvada, kad sąveikos teorija geriausiai tinka aiškinant intereso sampratą civilinio proceso teisėje. Straipsnyje nustatoma, kad interesas – tai objektyviai egzistuojantis socialinis poreikis. Klasifikuojant interesus pagal jų patenkinimo priemones išskiriami teisiniai interesai. Daroma išvada, kad teisinis interesas – tai objektyviai egzistuojantis teisės saugomas ir teisės saugos institucijų ginamas socialinis poreikis, kurį suformuoja socialinės sąlygos ir kuris patenkinamas teisinėmis priemonėmis.

Siekiant ištirti intereso sampratos problemas civilinio proceso teisėje, teisiniai interesai skirstomi į materialiuosius teisinius ir procesinius teisinius interesus. Materialusis teisinis interesas – tai pirmiausia subjekcinėmis materialiosiomis teisėmis saugomas interesas. Tačiau subjekcinė materialioji teisė nėra vienintelė intereso apsaugos forma. Intereso apsauga garantuojama ne tik subjekcinėmis materialiosiomis teisėmis, bet ir teismui ar kitoms teisės saugos institucijoms tiesiogiai ginant įstatymų (teisės) saugomą interesą, kai atitinkamo intereso turėtojas neturi subjekcinių materialiujų teisių.

Šios nuostatos leido autoriui materialiuji teisinį interesą kaip teisminės gynybos dalyką nagrinėti plačiąja ir siaurąja prasmėmis. Plačiąja prasme sąvoka „materialusis teisinis interesas“ apima tiek subjekcinėmis materialiosiomis teisėmis įteisintus interesus, tiek ir taip neįteisintus interesus. Materialieji teisiniai interesai siaurąja prasme – tai socialiniai poreikiai, saugomi įstatymų nesuteikiant jų turėtojams subjekcinių materialiujų teisių, o suteikiant teisę jiems arba kitiems asmenims kreiptis teisminės arba kitokios teisminės gynybos. Materialiojo teisinio intereso suvokimas plačiąja ir siaurąja prasmėmis leidžia geriau suvokti ir apibrėžti materialiojo teisinio intereso sąvoką bei padaryti atitinkamas išvadas.

Procesinis teisinis interesas – tai teisės normomis pagrįstas objektyviai egzistuojantis socialinis poreikis civiliniam procesui. Procesinis teisinis interesas yra skirstomas į individualiuji procesinį teisinį interesą ir viešąjį procesinį teisinį interesą. Tiriamas ryšys tarp materialiojo teisinio intereso ir procesinio teisinio intereso.

Pagrindinės sąvokos: interesas, objektyvusis interesas, teisinis interesas, materialusis teisinis interesas, procesinis teisinis interesas.

ĮVADAS

Interesas – sudėtinga sąvoka, kuri yra ne tik teisės, bet ir daugelio kitų mokslų šakų tyrimo objektas. Teisės moksle intereso prigimties ir esmės klausimai yra labai svarbūs. Kategorija „interesas“ pasireiškia visuose trijuose teisinės būties lygmenyse: teisinėse idėjose, teisės normose ir teisiniuose santykiuose. Kai kurie teisės mokslininkai net pačią teisės sąvoką sieja su interesu [1, p. 57–60, 69–70]. Profesorius A. Vaišvila teigia, kad teisė yra socialinis interesas, paverstas visuotinai priva-

lomo elgesio taisykle, skirta norminti žmonių elgesį, derinti priešingus interesus [1, p. 57]. Mokslas iki šiol nėra pateikęs visuotinai priimtino bendro intereso sąvokos apibrėžimo, tebevyksta mokslinės diskusijos dėl intereso prigimties ir esmės. Intereso sąvoka dar nepraradusi pažintinio potencialo ir praktinės reikšmės. Vis didesnę reikšmę įgyja intereso kategorijos tarpšakiniai moksliniai tyrimai. Tokioje situacijoje ypač svarbus teisės požiūris į šią sąvoką. Manome, kad esant tokioms aplinkybėms civilinio proceso teisėje reikėtų įvertinti kitų mokslų pasiekimus šiuo klausimu ir pasirinkti tokį klausimo sprendimą, kuris padėtų geriausiu būdu siekti civilinio proceso teisei keliamų tikslų ir spręsti šiai teisės šakai keliamus uždavinius.

* Socialiniai mokslai, teisė, daktaras. Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Civilinio proceso katedros lektorius.

Lietuvai pasirinkus socialinio civilinio proceso modelį, intereso sąvokos moksliniai tyrinėjimai civilinio proceso teisėje tampa ypač svarbūs, nes padeda suprasti šios teisės šakos socialinę paskirtį, atskleisti civilinio proceso principų turinį, teisingai taikyti civilinio proceso teisės normas, tobulinti teismų darbą. Didelė intereso kategorijos reikšmė civilinio proceso teisėje aiškinama tuo, kad šios teisės šakos tikslas – specifinėmis teisinėmis reguliavimo priemonėmis patenkinti visuomenės vystymosi objektyvius poreikius, ginti ne tik subjektines teises, bet ir individualius, grupių bei viešuosius interesus.

Šio straipsnio tyrimo objektas – intereso sampratos problema civilinio proceso teisėje. Šiame straipsnyje atliktų mokslinių tyrimų tikslas – ištirti intereso prigimties pagrindines mokslines teorijas, atskleisti objektyviojo intereso sampratą ir jo ryšį su socialiniais poreikiais, pateikti teisinio intereso sąvokos apibrėžimą, išanalizuoti materialiuosius teisinius ir procesinius teisinius interesus bei įvertinti jų reikšmę civilinio proceso teisėje. Mokslinio tyrimo tikslui pasiekti taikyti loginis, analizės, lyginimo, sisteminės analizės, apibendrinimo ir kiti mokslinio tyrimo metodai.

1. INTERESO PRIGIMTIES MOKSLINĖS TEORIJOS

Mokslinėje literatūroje sąvoka „interesas“ aiškina ma skirtingai. Dažnai ši sąvoka gretinama su poreikiais (poreikis ir interesas lemia kryptingą asmenybės veiklą), bet su jais nesulyginama. Šios problemos sprendimus galime skirstyti į tris pagrindines kryptis: 1) išorinių aplinkybių teorija; 2) vidinio veiksnio teorija; 3) sąveikos teorija.

Išorinių aplinkybių teorijos šalininkai intereso šaltiniu laiko poreikį manydami, kad veikiant vienoms ar kitoms aplinkybėms kažkas tampa reikšminga žmogui [2, p. 525]. Šioje teorijoje interesas aiškinamas kaip asmens dėmesys konkrečioms išoriniams objektams. Be to, šioje teorijoje išskiriamos kelios intereso savybės: 1) interesas nukreiptas į atitinkamą objektą; 2) sąmoningai suvokiama gėidžiamo objekto reikšmė; 3) intereso buvimą rodo dėmesys objektui; 4) interesas susijęs su poreikiu, bet jam netapatūs. Ši teorija turi trūkumų. Interesas yra individualus, t. y. jis priklauso atskiram individui. Minėta teorija nepakankamai atskleidžia šią svarbią intereso savybę.

Teisininkai paprastai pritaria idėjai, kad interesas yra objektyvioji būtinybė, teisės subjektų veiklos priežastis. Šiame kontekste pabrėžiama objektyvioji interesų prigimtis ir galimybė juos nagrinėti kaip juridinius faktus. Reikia pastebėti, kad šios nuostatos šalininkai daugiausia yra civilinių mokslų atstovai, nes čia svarbiausias yra turtinės gėrybės. Anot jų, interesas yra objektyvi subjekto egzistavimo sąlyga, kuri patenkinama materialiosiomis gėrybėmis [3, p. 89–91].

Kiti mokslininkai laikosi psichologinės vidinio veiksnio teorijos, pabrėždami intereso objektyvaus ir subjektyvaus elementų vienovę. Šios teorijos požiūriu, interesas – tai motyvas ar motyvuota asmens būklė, ska-

tinanti pažintinę veiklą [4, p. 140]. Interesas atsiranda dėl vidinio noro pažinti tikrovę. Šioje teorijoje pabrėžiamas valinis intereso bruožas. Bandoma susieti idealius ir materialius objektus, skatinančius žmogų veikti, ir žmogui būdingą vidinį veržimąsi siekti šio objekto. Anot šios interpretacijos, interesas yra subjekto ir jo veiklos objekto jungiamoji grandis.

Kai kurie civilinio proceso teisės mokslo atstovai taip pat laikosi šios teorijos [5, p. 64–65]. Jie išskiria ypatingą intereso rūšį – laukiamo atitinkamo teisinio rezultato ir motyvo (subjektyvus šio rezultato siekis) vienovę. Tačiau ši teorija nepaaiškina, kodėl interesas gali egzistuoti kaip vidinis veiksnys nepriklausomai nuo žmogaus. Be to, ši teorija nepaaiškina to fakto, kad skirtingi žmonės gali turėti vienodus interesus (interesų bendrumas).

Siekiant pašalinti dviejų pirmųjų teorijų trūkumus buvo sukurta sąveikos teorija. Šioje teorijoje intereso prigimtis ir jo įgyvendinimas siejamas su visuomeniniais santykiais.

Viena iš sąveikos teorijos kryptų yra požiūris į interesą kaip į ypatingą poreikio išraišką visuomeniniuose santykiuose, kai kiekvieno individo poreikis kreipia jo veiklą, kad būtų įmanomas realus objekto vartojimas [6, p. 21]. Taip interesai gali pasireikšti tik tada, kai subjektas dalyvauja įvairiuose visuomeniniuose santykiuose ir sąveikauja su kitais asmenimis.

Sąveikos teorija remiamasi ir teisės moksle sprendžiant intereso problemą. Teisės literatūroje galima rasti minčių apie ypatingo teisinio intereso egzistavimą (teisinis suinteresuotumas). Jis pasireiškia teisiniame santykiyje, kurio atsiradimo, pasikeitimo ar pasibaigimo siekia teisės subjektas, ir juridiniuose faktuose, kurių pagrindu atsiranda šis teisinis santykis. Tokia nuostata remiasi ir civilinio proceso teisė, kurioje pabrėžiama, kad ieškovo interesas gali pasireikšti siekiu pašalinti abejones dėl to, ar egzistuoja tam tikras teisinis santykis, kai ieškovas siekia teisminiu būdu nustatyti, kad toks teisinis santykis egzistuoja [7, p. 15]. Darytina išvada, kad sąveikos teorija geriausiai tinka aiškinant intereso sampratą civilinio proceso teisėje.

Kompleksinis požiūris į nagrinėjamą intereso problemą leidžia mums pateikti keletą apibendrinančių išvadų: 1) intereso subjektas yra atskiras individas arba socialinė grupė; 2) interesas yra poreikio sąlyga; 3) interesas yra susijęs su tiksline veikla (intereso pasireiškimo forma) ir yra jos priežastis; 4) interesas turi savo objektus ir pasižymi dinamiškumu; 5) interesas priklauso nuo asmens būties sąlygų; 6) interesas įgyvendinamas savitais būdais; 7) interesas yra teisinės apsaugos ir gynybos objektas ir teisės normų taikymo sąlyga.

Reikia pastebėti, kad interesas yra kintantis visuomeninių santykių sistemos elementas. Šiuo aspektu anksčiau pateikti požiūriai neprieštarauja vienas kitam, nes atspindi nuoseklius intereso įgyvendinimo ir plėtotės etapus: 1) objektyviai egzistuojantis poreikis – intereso prielaida; 2) intereso įsisaugojimas – subjekto veiklos prielaida; 3) kryptinga veikla ir jos rezultatas – intereso patenkinimas.

2. OBJEKTYVUSIS INTERESAS – SOCIALINIS POREIKIS

Teisės teorijoje sąvoka „interesas“ vartojama pažymint du skirtingus, tačiau tarpusavyje susijusius reiškinius: interesas kaip socialinės žmonių būties reiškinys (objektyvusis interesas) ir interesas kaip žmonių sąmonės reiškinys (subjektyvusis interesas) [8].

Sociologijos teorijoje taip pat yra du požiūriai į intereso prigimtį. Vieni mokslininkai teigia, kad interesas kaip sociologinė kategorija yra objektyvus, o kiti, neleidžiami intereso objektyvaus turinio ir jo socialinės prigimties, mano, kad interesas neatsiejamai susijęs su sąmone ir už sąmonės ribų negali egzistuoti [9].

Manome, kad su nuomone, kad interesai gali egzistuoti tik subjektyvia forma ir kad interesus galima tapatinti tik su jų suvokimu sąmonėje, sutikti negalima. Civilinio proceso teisėje priimtinesnė objektyviojo intereso samprata. Interesas kaip objektyvioji kategorija (objektyvusis interesas) išreiškia tai, kas objektyviai lemia visuomeninių santykių subjekto socialinės padėties įtvirtinimą ir pozityvius jos pokyčius. Galima manyti, kad objektyvusis interesas visada atitinka konkrečius poreikius, tačiau jeigu poreikiai išreiškia objektyviai būtinus subjekto siekius, užtikrinančius jo būti, tai objektyvusis interesas pažymi priemones, kuriomis naudojantis tenkinami subjekto poreikiai ir tuo pačiu įgyvendinamas objektyvusis būtinumas.

Interesas žmonių sąmonėje formuojasi skirtingu tikslumu suvokiant esamus objektyvius interesus. Prieš įsitvirtindamas sąmonėje interesas egzistuoja socialinėje tikrovėje. Sąmonėje atsispindintys objektyvieji interesai tam tikra prasme savarankiški, o su jais susijusi aktyvi subjekto veikla yra nukreipta įgyvendinti objektyvius interesus. Subjektyviųjų interesų formavimasis (objektyviųjų interesų atspindys sąmonėje) yra sudėtingas procesas, kai objektyviųjų interesų suvokimą veikia teisė, etika, moralė, religija, politika, kultūra, papročiai ir kiti veiksniai.

Ryšys tarp objektyviųjų ir subjektyviųjų interesų nereiškia, kad jie sudaro vientisą darinį. Objektyvieji interesai esti nepriklausomai nuo jų suvokimo, juos galima išskirti tik žmonių socialinės būties srityje. Subjektyvieji interesai egzistuoja kitoje sferoje – sąmonėje. Subjektyviojo intereso objektyvumą galima atskleisti pažymint, kad jis atsiranda sąmonėje kaip objektyviųjų interesų atspindys. Objektyvieji interesai pažymi priemones, kuriomis įtvirtinama ir pozityviai keičiama visuomeninių santykių subjekto socialinė padėtis, o subjektyvusis interesas parodo šio subjekto santykį su šio tikslo pasiekimo būdais [8].

Objektyvų intereso pobūdį įtikinamai pagrindžia G. Glezermanas. Šis mokslininkas teigia: „Intereso objektyvumas reiškia, kad pati tam tikro subjekto (individo, grupės, visuomenės) prigimtis ir padėtis suformuoja atitinkamus jų poreikius ir būtinai reikalauja atitinkamų jo veiksmų tiems poreikiams patenkinti. Be to, ši būtinumą lemia ne jo sąmonė, o subjekto visuomeninė būtis“ [10, p. 18]. G. Glezermanas pažymi, kad intereso turinys taip pat yra objektyvus. Intereso turinį sudaro tai, kas yra ob-

jektyviai būtina žmogaus, grupės, visuomenės gyvenimui ir vystymuisi, jų poreikių tenkinimui. Intereso objektyvumas pasireiškia tuo, kad jis egzistuoja nepriklausomai nuo subjekto sąmonės. Interesų įsisąmoninimas nieko neprideda jų turiniui, kadangi interesus lemia žmonių gyvenimo sąlygos [10, p. 18].

Tai nereiškia, kad tarp intereso ir sąmonės nėra jokio ryšio. Toks ryšys yra ir pasireiškia tuo, kad intereso egzistavimą rodo sąmoninga subjekto veikla. Už žmonių visuomenės ribų interesai egzistuoti negali. Be to, interesas gali būti įgyvendintas sąmoningoje praktinėje veikloje tik subjektui jį įsisąmoninus. Objektyviųjų interesų įgyvendinimo procese yra pasiekiamas objektyvaus ir subjektyvaus vienybė [11, p. 167]. Tik įsisąmonintas interesas pasireiškia kaip paskata atlikti tam tikrus veiksmus. Neįsisąmonintas interesas negali būti paskata [10, p. 20].

Intereso sąvoka išplėtotą socialinės minties vystymosi raidoje, siekiant išskirti visuomeninių ir individualių veiksmų realias priežastis [12, p. 8], nes visose visuomeninio gyvenimo srityse žmonių veiklos varomasis jėgos yra interesai [10, p. 16].

Subjekto veikimo paskata yra ne tik interesai, bet ir poreikiai. Poreikio ir intereso sąvokos yra panašios, bet yra ir esminių skirtumų. Poreikio sąvoka taikytina viskam, kas gyva, o intereso sąvoka – tik visuomeniniame gyvenime. Interesas – taip pat poreikis, tik ypatingos rūšies, socialinis, arba poreikis, suformuotas socialinėmis gyvenimo sąlygomis [9, p. 9].

Ne visus individo poreikius galima laikyti interesais, pavyzdžiui, fiziologinius poreikius. A. S. Aizikovičius teisingai pastebi, kad interesai – tai socialiniai poreikiai. Tačiau šis mokslininkas, pasakęs idėją, kad interesas – tai socialinis poreikis, išsamiau nepaaiškino šios sąvokos apibrėžimo, o tik nurodė, kad tai – ekonominiai, politiniai, dvasiniai poreikiai [11, p. 167].

Mūsų nuomone, interesą apibrėžiančių socialinių poreikių esmė yra ta, kad šiuos poreikius suformuoja socialinės sąlygos, todėl jie pasireiškia tik visuomenėje ir tokius poreikius gali patenkinti tik subjektų sąmoninga veikla, jiems dalyvaujant atitinkamuose visuomeniniuose santykiuose. Toks požiūris į interesą kaip į objektyvią kategoriją visiškai atitinka teisės kaip visuomeninių santykių reguliuotojos vaidmenį visuomenėje.

Teisinis reguliavimas pasireiškia subjektyviųjų teisių ir pareigų nustatymu. Subjektinė teisė įgyvendinama įpareigotam asmeniui vykdant savo pareigą, o kai kuriais atvejais subjektinės teisės turėtoji atliekant veiksmus. Tačiau ir tais atvejais pozityvioji teisė įpareigoja kitus asmenis netrukdyti subjektinės teisės turėtoji įgyvendinti savo subjektinę teisę. Objektinė teisė, saugodama subjektines teises, sudaro būtinas sąlygas patenkinti interesus, socialinius poreikius. Teisės veikimo galutinis momentas yra ne poveikis žmonių sąmonei ir valiai, o atitinkamų socialinių sąlygų sukūrimas veikiant įpareigotam asmeniui sąmonę ir valią. Interesas patenkintas sukuriama atitinkama išorinė sąlyga, net jeigu šios aplinkybės suinteresuotas asmuo nesuvoktų. Tai dar kartą patvirtina, kad interesai egzistuoja objektyviai ir

juos suformuoja socialinė asmens padėtis, visuomeninių santykių visuma.

Vadinasi, interesas kaip sociologinė kategorija – tai objektyviai egzistuojantis socialinis poreikis, lemiamas asmens arba grupės padėties visuomenėje ir nukreiptas kurti būtinas socialines sąlygas, reikalingas asmens arba grupės įtvirtinimui ir tolimesniam jų vystymuisi. Suvoktas interesas pasireiškia kaip veikimo paskata [9, p. 16].

3. INTERESŲ KLASIFIKACIJOS ESMĖ, REIŠMĖ IR INTERESŲ RŪŠYS

Mokslinėje literatūroje galima rasti intereso klasifikacijų pagal įvairius kriterijus. Reikšmingiausias interesų skirstymas pagal šiuos požymius: 1) intereso subjektus; 2) intereso veikimo sritis; 3) intereso patenkinimo priemonės; 4) intereso veikimo laiką; 5) intereso mastus.

Pagal pirmąjį požymį interesai skirstomi į: 1) individualius; 2) grupių; 3) viešuosius. Išvardinti interesai persipina tarpusavyje kaip atskirybė, ypatybė ir bendrybė.

Pagal veikimo sritis interesai skirstomi į: 1) materialiuosius (ekonominius); 2) politinius; 3) dvasinius.

Mums ypač svarbu išskirti teisinį interesą. Intereso veikimo sritis lemia jo patenkinimo būdus. Ekonominiai interesai patenkinami materialiosiomis (ekonominėmis) priemonėmis, politiniai – politinėmis priemonėmis, dvasiniai – dvasinėmis priemonėmis. Prie teisinių interesų priskiriami tokie interesai, kurie yra patenkinami teisinėmis priemonėmis. Dauguma materialiujų, dvasinių ir politinių interesų pagal jų patenkinimo priemones pasireiškia kaip teisiniai interesai.

Pagal intereso patenkinimo priemones interesai skirstomi į: 1) materialiuosius; 2) politinius; 3) dvasinius; 4) teisinius; 5) kitus.

Kadangi visuomeniniai santykiai tarpusavyje yra persipynę, vieno intereso įgyvendinimas gali tapti kitos rūšies intereso patenkinimo prielaida. Nepaisant to, kiekviena interesų rūšis, turėdama specifines patenkinimo priemones, išlaiko savo savarankiškumą. Teisinis interesas šioje klasifikacijoje užima ypatingą vietą, kadangi daugelis kitų interesų patenkinami tarpininkaujant teisiniam interesui.

Teisinis interesas patenkinamas juridškai reikšmingais paties suinteresuoto asmens arba kitų subjektų veiksmais. Teisinis interesas gali būti patenkintas ir kompetentingų institucijų arba tam tikrų organizacijų veiksmais.

Manome, kad teisinis interesas – tai objektyviai egzistuojantis teisės saugomas ir teisės saugos institucijų ginamas socialinis poreikis, kurį suformuoja socialinės sąlygos ir kuris patenkinamas teisinėmis priemonėmis.

Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso [13] (toliau – LR CPK) teisės normų sisteminė analizė rodo, kad šiame kodekse išskiriami individualūs, grupių ir viešieji interesai (LR CPK 5, 49 ir kiti straipsniai).

Teisės teorijoje ir praktikoje išskiriami tarpiniai (mišrūs) interesai, kurie dar suprantami kaip išsklaidytieji (difuziniai), fragmentiški, grupių interesai. Italijos,

Ispanijos, Brazilijos ir kitų šalių teisės mokslininkai (Brazilijoje ir įstatymų leidėjas) išskiria difuzinius (išskaidytuosius) ir kolektyvinius interesus. Brazilijos vartotojų apsaugos ir gynybos kodekso 108 straipsnio 1 dalyje difuziniai ir išsklaidytieji interesai siejami bendru transindividualių nedalių interesų pavadinimu [14]. Ispanijos civilinio proceso kodekso 6 ir 11 straipsniuose reglamentuojama vartotojų kolektyvinių ir difuzinių interesų gynyba [15].

Siekiant iširti intereso sampratos problemas civilinio proceso teisėje, teisiniai interesai skirstomi į materialiuosius teisinius ir procesinius teisinius interesus.

4. MATERIALIUSIS TEISINIS INTERESAS – TEISMINĖS GYNYBOS DALYKAS

Vienas iš interesų patenkinimo būdų yra jų teisinė apsauga. Teisinį reguliavimą lemia visuomenės poreikiai, jis savo specifinėmis teisinėmis priemonėmis tarnauja tų poreikių tenkinimui. Teisės normų reguliuojamasis poveikis pasireiškia iki teisinių santykių atsiradimo. Subjektai savo veiksmus derina su teisės normų nuostatomis. Vis dėlto teisės normų poveikis stipriausiai pasireiškia teisiniuose santykiuose.

Teisinis santykis – svarbiausia teisės normų įgyvendinimo forma. Jis reiškia ryšį tarp asmenų. Teisinio santykio dėka vienas asmuo įgyja atitinkamas subjektyvias teises, o kitas – pareigas. Subjektyvios teisės jų turėtojui suteikia galimybę atlikti atitinkamus veiksmus, naudotis atitinkamomis socialinėmis gėrybėmis, iš kitų asmenų reikalauti atitinkamo elgesio ir, esant būtinybei, kreiptis į teismą dėl gynybos.

Materialusis teisinis interesas – tai pirmiausia subjektyvinėmis materialiosiomis teisėmis saugomas interesas. Subjektyvinė teisė garantuoja, kad jos turėtojui bus sudarytos būtinos socialinės teisinės sąlygos tenkinti jo interesus. Vadinasi, subjektyvinė teisė tarnauja intereso apsaugai.

Subjektyvinė materialioji teisė nėra vienintelė intereso apsaugos forma. Intereso apsauga garantuojama ne tik subjektyvinėmis materialiosiomis teisėmis, bet ir teismui bei kitoms teisės saugos institucijoms tiesiogiai ginant įstatymų saugomą interesą, kai atitinkamo intereso turėtojas neturi subjektyvinių materialiujų teisių. LR CPK 5 straipsnio 1 dalyje nurodoma, kad teisminės gynybos dalykas yra ne tik subjektyvinės teisės, bet ir įstatymų saugomi interesai [13].

Visuomenei vystantis susiklosto santykiai, nereguliuoti teisės normomis, atsiranda socialiai reikšmingi interesai, kurių apsauga teisės normomis nenumatyta ir kurių užtikrinimui suinteresuotam asmeniui nesuteikiamos atitinkamos subjektyvinės teisės. Tuomet teismams tenka spręsti bylas vadovaujantis teisės principais. Vadinasi, teismas, taikydamas teisės analogiją, gina subjektyvinėmis materialiosiomis teisėmis neįtvirtintą interesą.

Visais teisės analogijos taikymo atvejais, t. y. kai ginčas sprendžiamas vadovaujantis teisės principais, teisė tik taikoma, teisės normos nesukuriamos, nes teismo sprendimas taikomas tik tiems santykiams, kurie buvo

teisminio nagrinėjimo dalykas. Tačiau teisės taikymas tokiu atveju turi reikšmingų ypatumų.

Paprastai teismas, spręsdamas civilinį ginčą, nustato, ar ieškovas turi subjektinę materialiąją teisę, ir, teigiamai išsprendęs šį klausimą, suteikia ieškovui teisminę gynybą. Teismas nenustatinėja, ar asmuo turi interesą, ir nevertina, ar šis interesas yra socialiai reikšmingas. Preziumuojama, kad toks vertinimas įstatymo leidėjo jau pateiktas tos rūšies santykius reguliuojančiose teisės normose.

Teisės analogijos taikymo atveju yra kitaip. Šiuo atveju teismas nenustato, kad asmeniui priklauso subjektinė teisė, nes asmens interesui negali pritaikyti nė vienos teisės normos, nes tokios teisės normos nėra. Įstatymų leidėjas taip pat yra dar nepareiškęs savo nuomonės dėl tokios rūšies interesų, tačiau numatydamas, kad tokie interesai gali kilti, nustato bendrą teisės normą, kad civilinės teisės ir pareigos taip pat atsiranda iš fizinių asmenų ir organizacijų veiksmų, kurie, nors ir nėra įstatymų numatyti, pagal civilinių įstatymų bendruosius pradmenis bei prasmę sukuria civilines teises ir pareigas (Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (toliau – LR CK) 1.136 straipsnio 1 dalis [16]). Pateiktą teisės normą galima vertinti kaip subjektinėmis materialiosiomis teisėmis neįtvirtintų interesų apsaugą.

Tenka pripažinti, kad taikydami teisės analogiją turime tiesioginę neįtvirtinto subjektinėje materialiojoje teisėje intereso apsaugą, tokiu atveju teisminės gynybos dalykas yra teisės saugomas interesas.

Remdamiesi anksčiau išdėstytais argumentais, negalime neatkreipti dėmesio į skirtingus požiūrius į intereso apsaugą ir gynybą civilinėje teisėje ir civilinio proceso teisėje. Civilinėje teisėje aiški tendencija visus visuomeninius santykius ir gėrius, kuriems reikalinga teisminė gynyba, įtvirtinti subjektinėmis teisėmis. Civilinio proceso teisėje pripažįstama, kad turi būti ginama ne tik subjektinė materialioji teisė, bet ir įstatymų (teisės) saugomas interesas (LR CPK 5 straipsnio 1 dalis [13]), o civilinėje teisėje kaip tik siekiama kiekvieną interesą įteisinti teisės normomis. Todėl civilinė teisė, iš esmės pripažindama tiesioginę intereso apsaugą, tai vertina kaip teisių ir pareigų atsiradimą (LR CK 1.136 straipsnio 1 dalis ([16])).

Atsižvelgiant į tai, kas anksčiau išdėstyta, galima daryti išvadą apie materialiojo teisinio intereso kaip teisminės gynybos dalyko sąvoką. Intereso sąvoką mes apibrėžėme kaip objektyviai egzistuojantį socialinį poreikį. Šis apibrėžimas puikiai tinka ir charakterizuojant materialijų teisinį interesą kaip teisminės gynybos dalyką. Teisminės gynybos dalykas yra ne bet koks, o įstatymo (teisės) saugomas interesas. Kadangi materialiojo teisinio intereso gynyba pasireiškia kaip įteisinto intereso gynyba, tikslinga materialiojo teisinio intereso gynybą nagrinėti siaurąja ir plačiąja prasmėmis [9, p. 36].

Plačiąja prasme sąvoka „materialusis teisinis interesas“ apima tiek subjektinėmis materialiosiomis teisėmis įteisintus interesus, tiek ir taip neįteisintus interesus, todėl dėsninga, kad mokslinėje literatūroje naudojamas terminas „intereso gynyba“ ir tais atvejais, kai kalbama tik apie subjektnių teisių gynimą [9, p. 36].

Materialiuosius teisinius interesus siaurąja prasme reikėtų suprasti tik kaip tuos interesus, kurie neįteisinti subjektinėmis materialiosiomis teisėmis, tačiau įstatymų leidėjas yra nustatęs kitokias jų teisinės gynybos formas ir priemones negu subjektnių materialijų teisių suteikimą intereso turėtojui [9, p. 36].

Materialieji teisiniai interesai siaurąja prasme – tai socialiniai poreikiai, saugomi įstatymų nesuteikiant jų turėtojams subjektnių materialijų teisių, o suteikiant teisę jiems arba kitiems asmenims kreiptis teisminės arba kitokios teisinės gynybos [17, p. 86].

5. PROCESINIS TEISINIS INTERESAS – PAGRINDAS PRADĖTI PROCESĄ IR JAME DALYVAUTI

Procesinis interesas yra teisinio intereso rūšis. Procesinis interesas yra savarankiškas specifinis socialinis teisinis reiškinys. Procesinis interesas patenkinamas teismo veikla. Bendriausia prasme procesinis interesas reiškia asmens poreikį pradėti procesą ir dalyvauti jame [9, p. 39], tačiau toks platus suinteresuotumo procesu supratimas negali būti civilinio proceso teisės normų taikymo kriterijus. Įstatymų leidėjas mano, kad pagrindas pradėti procesą ir dalyvauti jame yra ne bet koks, o procesinis teisinis suinteresuotumas.

LR CPK 5 straipsnio 1 dalyje yra nustatyta, jog kiekvienas suinteresuotas asmuo turi teisę įstatymų nustatyta tvarka kreiptis į teismą, kad būtų apginta pažeista ar ginčijama teisė arba įstatymų saugomas interesas [13]. Ši norma reiškia, kad kreiptis teisminės gynybos, pradėti teisminį procesą ir dalyvauti jame gali ne kiekvienas to norintis ir siekiantis asmuo (procesinis faktinis interesas). Reikia, kad tas asmuo būtų ne tik faktiškai suinteresuotas procesu, bet ir turėtų procesinį teisinį interesą.

Sociologiniu požiūriu nėra skirtumo tarp procesinio faktinio ir procesinio teisinio interesų. Abiejų interesų turinys yra teisinis, kadangi patenkinamas teisinėmis priemonėmis (teismo veikla), tačiau civilinio proceso teisės požiūriu šie interesai yra skirtingi. Procesinis teisinis interesas yra pagrindas pradėti procesą, procesinis faktinis interesas tokios savybės neturi. Potencialiai kiekvienas procesinis faktinis interesas gali tapti teisiniu, jeigu įstatymų leidėjas jam suteiktų tokią savybę. Tačiau kol to nėra, procesinis faktinis interesas neturi procesinės reikšmės.

Procesinio teisinio intereso esmė tokia, kad teismo sprendimas gali turėti įtakos pradedančio procesą ar įstojančio į procesą asmens teisėms arba pareigoms. Esant tik procesiniam faktiniam suinteresuotumui tokių pasekmių nėra.

Lietuvos civilinio proceso teisės ir materialiosios teisės normos, suteikdamos prokurorui, valstybės ir savivaldybių institucijoms ir kitiems fiziniams bei juridiniams asmenims įstatymo numatytais atvejais teisę pradėti procesą dėl viešojo intereso gynimo, tokiam interesui suteikė procesinę teisinę reikšmę.

Procesinis teisinis interesas yra objektyvaus pobūdžio socialinių poreikių rūšis [9, p. 42]. Jis nepriklauso

nuo jo turėtojo sąmoningumo ir jo valios. Procesinis teisinis interesas – tai socialinis poreikis, kuris yra patenkinamas teismo veikla. Kaip ir bet koks kitas išsąmonintas interesas, jis yra stimulus veikti. Tačiau procesinio teisinio intereso teisinė reikšmė – ne jo subjektyvusis kryptingumas, o teisinė objektyvioji būseną. Subjektyvusis kryptingumas (motyvai) civilinio proceso teisėje teisinės reikšmės neturi, nes jis pasireiškia ne išoriniais veiksmais.

Tarp procesinio teisinio intereso ir materialiojo teisinio intereso, kuris yra teisminės gynybos dalykas, yra nepertraukiamas ir glaudus ryšys, pasireiškiantis tuo, kad procesinis teisinis interesas gali būti esant materialiojo teisinio intereso kaip teisminio gynybos dalyko galimybei. Jeigu nėra prielaidų teisminės gynybos dalykui, teismo procesas yra be dalyko. Toks procesas neturi tikslo ir yra negalimas. Materialiojo teisinio intereso buvimas įrodo, kad yra ir procesinis teisinis interesas. Tai akivaizdžiai matyti ypatingosios teisenos bylose. Prieš pradėdamas procesą teismas įsitikina, ar faktas, kurį prašo nustatyti pareiškėjas, yra susijęs su pareiškėjo teisių atsiradimu, pasikeitimu ar pabaiga (materialusis teisinis interesas). Jeigu toks faktas pareiškėjui neturi teisinės reikšmės, pareiškėjas neturi materialiojo teisinio intereso, o tai reiškia, kad jis neturi ir procesinio teisinio intereso. Dėl tokios aplinkybės procesas neturėtų būti pradėdamas, o pradėtas turėtų būti nutraukiamas.

Šios nuostatos taip pat taikomos ir ginčo teisejoje. Teismas pradeda bylą tik tokiu atveju, jeigu teisminio nagrinėjimo dalykas yra teisės, o ne teorinis arba koks nors kitas klausimas, todėl procesinis teisinis interesas yra tik tada, kai teisminio nagrinėjimo dalykas yra ginčas dėl teisės. Procesinis teisinis interesas – tai interesas dėl proceso, poreikis jame dalyvauti, kad paaiškėtų ginčijama padėtis, kad būtų nustatyta ginčijama materialioji teisė arba įstatymų saugomas interesas, kuriam būtų suteikta teisminė gynyba. Jeigu teisme nagrinėjamas klausimas apie subjektinės materialiosios teisės arba įstatymų saugomo intereso buvimą, reiškia, kad yra ginčas dėl teisės. Jeigu ginčas ne dėl teisės, į teismą kreipęsis asmuo neturi materialiojo teisinio intereso, tuo pačiu ir procesinio teisinio intereso ir todėl reikia atsisakyti priimti ieškinį.

Kitaip yra ginant viešąjį interesą. Asmenys, Lietuvos Respublikos įstatymų įgaliojti arba įpareigoti ginti viešąjį interesą, materialiojo teisinio intereso neturi. Teismo sprendimas tokių asmenų teisėms ir pareigoms neturės įtakos. Vis dėlto šie asmenys turi procesinį teisinį interesą [18, p. 454]. Šio atveju įstatymų leidėjas dėl viešojo intereso gynimo prokuroro, valstybės ir savivaldybių institucijų ir kitų fizinių bei juridinių asmenų interesams suteikė procesinio teisinio intereso reikšmę. Manome, kad įstatymo leidėjas nepreziūuoja, kad kiekvieną kartą, kai šie asmenys pareiškia ieškinį viešajam interesui ginti, jie jau turi procesinį teisinį suinteresuotumą. Įstatymų leidėjas jų procesinį teisinį suinteresuotumą sieja su viešuoju interesu. Vadinasi, jeigu nėra viešojo intereso, nėra ir procesinio teisinio suinteresuotumo, todėl teismui svarbu nustatyti, ar minėtų asmenų ginamas interesas gali būti pripažįstamas viešuoju inte-

resu, nes priešingu atveju laikytina, kad šie asmenys neturi procesinio teisinio intereso. Paaiškėjus tokiai aplinkybei pradėtas procesas turėtų būti nutraukiamas.

Procesinis teisinis interesas savo turiniu yra vientisas, tačiau jis gali būti skirstomas pagal teisminės gynybos dalyką į: 1) individualųjį procesinį teisinį interesą; 2) viešąjį procesinį teisinį interesą. Tokia procesinio teisinio intereso klasifikacija turi esminę reikšmę nustatant byloje dalyvaujančių asmenų procesinę padėtį. Individualųjį procesinį teisinį interesą turi fiziniai ir juridiniai asmenys, ginantys savo materialųjį teisinį interesą. Viešąjį procesinį teisinį interesą turi prokuroras, valstybės ir savivaldybių institucijos ir kiti fiziniai bei juridiniai asmenys, ginantys viešąjį interesą.

Tai, kas pasakyta, leidžia apibrėžti procesinio teisinio intereso sąvoką, kurioje turi atsispindėti tokie esminiai šios sąvokos požymiai: 1) procesinis teisinis interesas savo socialiniu turiniu niekuo nesiskiria nuo bet koks kito intereso, t. y. jis išreiškia socialinius poreikius; 2) procesinis teisinis interesas, kaip ir bet koks kitas interesas, yra objektyvus ir tik vėliau išsąmoninamas; 3) procesinio teisinio intereso patenkinimas nėra savitiksliis, jis padeda patenkinti materialųjį teisinį interesą.

Išdėstytos aplinkybės leidžia Lietuvos civilinio proceso teisėje apibrėžti procesinį teisinį suinteresuotumą. Procesinis teisinis interesas (suinteresuotumas) – tai teisės normomis pagrįstas objektyviai egzistuojantis socialinis poreikis civiliniam procesui, kuriame fizinių ar juridinių asmenų ginamo savo materialiojo teisinio intereso ir prokuroro, valstybės ar savivaldybių institucijų ir kitų fizinių bei juridinių asmenų ginamo viešojo intereso patenkinimas priklauso nuo teismo sprendimo šiame procese.

IŠVADOS

1. Sąveikos teorija, kurioje intereso prigimtis ir jo įgyvendinimas siejamas su visuomeniniais santykiais, geriausiai tinka aiškinant intereso sampratą civilinio proceso teisėje.

2. Interesas – tai objektyviai egzistuojantis socialinis poreikis. Suvoktas interesas pasireiškia kaip veikimo paskata.

3. Teisinis interesas – tai objektyviai egzistuojantis teisės saugomas ir teisės saugos institucijų ginamas socialinis poreikis, kurį suformuoja socialinės sąlygos ir kuris patenkinamas teisinėmis priemonėmis.

4. Materialusis teisinis interesas kaip teisminės gynybos dalykas gali būti nagrinėjamas plačiąja ir siaurąja prasmėmis. Plačiąja prasme sąvoka „materialusis teisinis interesas“ apima tiek subjektinėmis materialiosiomis teisėmis įteisintus interesus, tiek ir taip neįteisintus interesus. Materialieji teisiniai interesai siaurąja prasme – tai socialiniai poreikiai, saugomi įstatymų nesuteikiant jų turėtojams subjektyvių materialiuųjų teisių, bet suteikiant teisę jiems arba kitiems asmenims kreiptis teisminės arba kitokios teisinės gynybos. Materialiojo teisinio intereso suvokimas plačiąja ir siaurąja prasmėmis leidžia geriau suvokti bei pagrįsti šią sąvoką ir suprasti ci-

vilinio proceso teisės reikšmę bei išskirtines galimybes ginant teisinius interesus.

5. Procesinis teisinis interesas – tai teisės normomis pagrįstas objektyviai egzistuojantis socialinis poreikis civiliniam procesui, kuriame fizinių ar juridinių asmenų ginamo savo materialiojo teisinio intereso ir prokuroro, valstybės ar savivaldybių institucijų ir kitų fizinių bei juridinių asmenų ginamo viešojo intereso patenkinimas priklauso nuo teismo sprendimo šiame procese. Procesinis teisinis interesas pagal teisminės gynybos dalyką gali būti skirstomas į individualųjį procesinį teisinį ir viešąjį procesinį teisinį interesą.

6. Tarp procesinio teisinio intereso ir materialiojo teisinio intereso yra nepertraukiamas ir glaudus ryšys, pasireiškiantis tuo, kad procesinis teisinis interesas gali būti esant materialiojo teisinio intereso kaip teisminio gynybos dalyko galimybei. Jeigu nėra prielaidų teisminės gynybos dalykui, teismo procesas yra be dalyko. Toks procesas neturi tikslo ir yra negalimas.

LITERATŪRA

1. **Vaišvila A.** Teisės teorija. – Vilnius, 2000.
2. **Рубинштейн С. Л.** Основы психологии. – Санкт-Петербург, 1999.
3. **Михайлов С. В.** Интерес как общенаучная категория и ее отражение в науке гражданского права // Государство и право. 1999. № 7.
4. **Психологический словарь** / Под. ред. В. П. Зинченко, Б. Г. Мещерякова. – Москва, 1998.
5. **Викут М. А., Зайцев И. М.** Гражданский процесс России. – Москва, 2001.
6. **Бернадский В. О.** Интересы и их роль в обществе. – Омск, 1990.
7. **Гурвич М. А.** Учение об иске. – Москва, 1981.
8. **Сидорев О.** Суд об охраняемом законом интересе // Юридическая практика. 2005. № 11(377).
9. **Гукасян Р.** Проблема интереса в советском гражданском процессуальном праве. – Саратов: Приволжское книжное издательство, 1970.
10. **Глезерман Г.** Интерес как социологическая категория // Вопросы философии. 1966. № 10.
11. **Айзикович А. С.** Важная социологическая проблема // Вопросы философии. 1965. № 11.
12. **Здравомыслов А. Г.** Проблема интереса в социологической теории. – Ленинград: Издательство Ленинградского университета, 1962.
13. **Lietuvos Respublikos** civilinio proceso kodeksas // Valsybės žinios. 2002. Nr. 36-1340.
14. **Brazilijos** vartotojų apsaugos ir gynimo kodeksas // http://www.procon.df.gov.br/law_8078_ingles.htm
15. **Ispanijos** civilinio proceso kodeksas (Ley de Enjuiciamiento Civil) // http://noticias.juridicas.com/base_datos/Privado/11-2000.html
16. **Lietuvos Respublikos** civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000. Nr. 74-2262.
17. **Гурвич М. А.** Гражданские процессуальные правоотношения и процессуальные действия.
18. **Driukas A., Valančius V.** Civilinis procesas: teorija ir praktika. T. 1. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005.

THE INTEREST IN THE LAW OF CIVIL PROCEDURE

Egidijus Krivka *

Mykolas Romeris University

S u m m a r y

The article analyses scientific theories, which explain the conception of interest. It is concluded that the interaction theory is best to explain the interest in the law of civil procedure. The article objects the opinion that interests may exist in their subjective form only and that they may only be identified with their perception in the consciousness. The law of civil procedure finds the concept of objective interest more acceptable. The interest as an objective category (objective interest) expresses that what determines objectively the entrenchment of the social position of a subject of social relationships as well as positive changes of such social position. The article defines the interest as an objectively existing social need. Legal interests are discerned in classification of interests by means of their satisfaction. It is inferred that a legal interest is an objectively existing social need that is protected by law and defended by law enforcement institutions and that is formed by social conditions and satisfied by legal means.

In order to analyse problems of the concept of interest in the law of civil procedure, legal interests are classified into substantive legal interests and procedural legal interests. A substantive legal interest is first of all an interest protected by subjective substantive rights. However, subjective substantive law is not the only form of protection of the interest. Its protection is guaranteed not only by subjective substantive rights: it is also secured when the court defends directly an interest protected by law in case a holder of the interest does not have any subjective substantive rights.

The above attitudes enabled the author to analyse a substantive legal interest as an object of judicial protection in its broad and narrow sense. Broadly speaking, the concept “substantive legal interest” includes the interests both legitimized by subjective substantive rights and not. In their narrow sense, substantive legal interests mean social needs protected by laws and not granting their holders any subjective substantive rights: they only allow their holders to apply for judicial or other legal defence. Perception of a substantive legal interest in its broad and narrow sense allows better understanding and defining the concept of substantive legal interest and drawing corresponding conclusions.

A procedural legal interest is an objectively existing, based on legal norms social need for the civil procedure. This interest is divided into an individual procedural legal interest and a public procedural legal interest.

A procedural legal interest and a substantive legal interest, which is an object of judicial defence, are closely related. Their unbroken connection manifests in the fact that a procedural legal interest can exist only when there is a possibility of a substantive legal interest as an object of judicial defence. If there are no preconditions for judicial defence, such judicial proceedings have no object. Such procedure is objectless and impossible. Presence of a substantive legal interest proves the existence of a procedural legal interest.

Keywords: interest, objective interest, legal interest, substantive legal interest, procedural legal interest.

* Social Sciences, Law, Doctor. Lector of the Civil Procedure Department, Faculty of Law, Mykolas Romeris University.